

herderi tanok felülvizsgálata. A fejlődés ott is átlépi az egykor oly termékenyítő, de a modern polgári korszak követelményeinek már meg nem felelő herderi szellemiség határait. Nem kevésbé tanulságos dolgozatában a XX. századi Herder-interpretációk vizsgálata, mely arra vet fényt, hogy a német bölcselő tanításait immár mind a magyar, mind a délszláv népek ideológusai – azok eredeti intencióit kiforgatva – a nacionalizmus alátámasztására, igazolására használták fel. Szeli István állásfoglalásával, a „sérelemi” politika kölcsönös elítélésével csak egyetérteni lehet.

A tanulmánykötet legmélyebb rétege a mába kalauzolja el az olvasót: benne Szeli István a vajdasági magyar irodalom önmeghatározásának problémájával vívódik. Azzal a kérdéssel, hogy a Vajdaság területén élő magyarság magáénak vallhatja-e a magyar helyi irodalmi–művészeti–történelmi örökséget, vagy az csak része egy tágabb, az egész nemzet tulajdonát képező hagyománynak. Szeli több évtizeden át kiérlelt és személyesen is megszenvedett téziseit iránymutató értékűnek tartjuk. Feltétlenül igazat kell adnunk számára abban, hogy a vajdasági nemzeti tudat ápolásához biztos alapot nyújt az itt kifejlődött különlegesen magyar s ugyanakkor más nemzeti kultúrák által is befolyásolt művelődés-történelmi-irodalmi hagyománykincs, mint ahogyan abban is, hogy a jugoszláviai magyar irodalomnak a nemzeti mikroközösség talajában kell gyökereznie, egyszersmind meg nem tagadva a közös magyar származás emlékéit, hagyományait. Legfeljebb annyit tennénk ehhez hozzá, hogy a vajdasági magyar irodalomnak nemcsak a magyar irodalom múltjától, de magyarországi jelenétől sem szabad elszakadnia. Nem vitatjuk a szerzőnek azt az alapvető szempontját sem, hogy a nemzeti irodalom fogalmát bővíteni, tágítani kell. Kétségtelen, hogy ma már magyar irodalmak egyidejű fejlődésével kell számolni, így a jugoszláviai magyar irodalom olyan kategória, amelynek egyaránt helye van az egyetemes magyar irodalomban és a jugoszlávban is. A „kettős kötöttség” elve lehet tehát csak kiindulópontja a jugoszláviai magyar irodalom jövőjének.

Szeli István úgy véli – legalábbis 1983-ban úgy vélte –, hogy Jugoszláviában a magyar nemzetiség is „államalkotó” elemmé vált, így megszületett annak az elméleti lehetősége, hogy a magyar nemzetiség Jugoszláviában kultúráját, irodalmát illetően is államalkotó legyen. Ha ezt egelőre csak elrendő vágyképnek látjuk is, az ideálban feltétlenül társai vagyunk Szeli Istvánnak.

FENYŐ István

ISMERŐSÖK AZ ÉLET ORSZÁGÚTJÁRÓL

Kánaáni történetek. Önéletrajzok, vallomások. Közreadja Németh István. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1994

Legújabb irodalomtörténeti összefoglalónk (Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom rövid története*, 1993) külön fejezetben – mint új műfaji jelenséget – tárgyalja a népi önéletrajzírók munkáit. Összesen hat szerzőt említ, kik vagy önálló kötetben (Zabosné Geleta Pirokska: *Így zajlott az életem*, 1983), vagy a *Híd*-ban adták közre (Tóth Bubora István, Erős Istvánné Kovács Éterez, Morel András, Bálint József, Lajos Mihály) életük történetét. A kötetbe is felvett három utóbbi szerző mellett az önéletrajzírók sorát két újabb névvel (Vass István, Dezső Antal) bővíti a Németh István összeállította és gondozta *Kánaáni történetek*, amely – mint minden őszinte emberi kitárulkozás – nemcsak vonzó

olvasmány, hanem valóságunk egy-egy szeleteként kordokumentum is. Az írások, melyek a terepjáró újságíró (ki legszebb, lírai hangvételő, mélyen emberi riportjait éppen az öregekről írja) és novellista, Németh István lényegében eredeti formájukban, csupán némileg módosítva, „kissé kisimítva” bocsát az olvasók elé, amellettt hogy egy-egy életút őszinte, hiteles bizonyítékai, így együtt a szegényszer-sors e századi alakulásrajzoként állítják elénk, az utókor elé, azokat az embertelenül mostoha körülményeket, melyek között itt emberek, családok éltek, küzdöttek a mindennapi falat megszerzése mellett a városi-polgári életformába emelkedésért. A szociológiai értékű életrajzi valóságokat egységes köteté az az ellentmondás szervezi, amely a kötet címe és az önletrajzok mérhetetlen szegénységről tanuskodó tényanyaga, Bácska, Bánát, Szerémség és Baranya – a „tejjel-mézzel folyó Kánaán” – csodálatos gazdagsága, termékenységé, tápláló ereje és az életrajzírók kivétel nélkül éhezést, nincstelenséget panaszoló élete között feszül.

Egyfelől tehát szomorú dokumentumai ezek az írások vidékünk múltjának, őseink világnak, másfelől pedig a kínkeserves egzisztenciateremtés bizonyítékai is, ahogy a gyakori, nemegyszer évente több alkalommal is történő lakhely- és munkakör-változtatások pontosan, állomásról állomásra követhetően mutatják. Közülük aki – Lajos Mihály – a kelet-bánáti Feodor-tanyáról indult, és többéves s többszöri becsei kitérővel jut el Újvidékig, legelőbb disznópásztor, utána kisbéres, majd cseléd egy zsidó családnál, szobainas a polgármesternél Újvidéken, ugyanott szállodai takarító, ezt követően kifutó egy becsei privát szanatóriumban, ahonnan kőművesnek áll, később szövő- és kötélgyár között ingázik, hogy végül – 34 éves korában! – tanulja ki a sofőrséget, amit élete végéig folytat. Aki viszont – Dezső Antal – bonyolultabb életutat jár meg, annak így alakul a sorsa: a szerémségi Szolnokpusztán született, félig magyar, félig horvát családban, gépész apjának állomáshelyei: Beocsin, Veternik, egy Kiszács és Piros közötti pusztá, majd Okér, itt őt is munkába állítják, szolgál, majd malominas egy sváb malmosnál, utána téglagyári munkás, aztán a vasúthoz kerül pályamunkásnak, innen cselédnek áll, vissza a téglagyárba, ahol immár kitanulja a téglafestést, némi pénzhez jut, lovat, kocsit, ekét vásárol, földet bérel – földműves, aztán sekrestyének áll, közben sirásó is, mikor Újvidékre költöznek az öntödében helyezkedik el modellezőnek, újból sekrestyés, utána pénzbeszedő és hirdetésgyűjtő a *Reggeli Újságnál*, innen bírósági kézbesítőnek áll, hogy végül a *Magyar Szó* kliséátarosaiként érje meg a nyugdíjaztatást. De talán mindegyiküknél több kitérővel alakul Vass István életútja. Verbászon született, a világháború kitérésekor a család Kishegyesre költözik, őt kiadják Doroszlóra gyermektelen rokonokhoz, ahonnan rövid jólét után távoznia kell, visszakerül a nyomorba. El sem végzi az első osztályt, kanásznak adják a hegyesi határba, itt több gazdát vált, utána Pacséra, majd a csónoplyai határba kerül, innen egy kerényi szállásra szegődik, majd visszakerül Hegyesre, onnan Szekicsre. Megnősül. Kubikol. Egy mileševői tanyán szolgál. Innen visszamegy Szekicsre, majd a külai határba szegődik. Baka. Leszerelés után Dreára költöznek, ahonnan a szenttamási határba szegődik komenciós béresnek. Behívják katonának, a családot beköltözteti Hegyesre, ő is ide jön vissza, a kendergyárban kap munkát, s mikor éjjeli váltásban dolgozik, nappal alkalmi munkát vállal (kaszál, csépel). A hegyesi gyárból átkerül a szenttamásiba, itt felmondást kap, béresnek szegődik, majd visszakerül a hegyesi kendergyárba. Harmincharom éves, amikor útkaparói állást kap, közben esti iskolába jár, a földreform után szövetkezetet alapít, s ezért felmondja az útkaparói állást. Harminchat éves, mikor Adára küldik a mezőgazdasági iskolába. Nemsokára, mert a legnagyobb gyerek már Újvidéken

jár iskolába, a család is ide költözik. Ő a betongyárban, a „trancportban”, ki- és berakodómunkás, aztán a vagonok és uszályok mellől a gyár vezetősége egy cseneji tanyára helyezi kertésznek, innen a szövetkezetbe jószággondozónak, majd tiltakozásul a „piszkosságok” ellen, visszaköltözik Hegyesre, megtakarított pénzéből házat vesz, ezt családi okokból kénytelen eladni, törleszti a fia adósságait, a maradék pénzből vesz egy kisebb házat Lovénacon . . .

Szinte követhetetlenül zezzugos életutak, ám – sajnos – nem egyedülállóak, hanem általánosak, mindennapiak, gyakoriak, fölöttébb jellemzőek, éppen úgy, mint az a nagy-nagy, kibogozhatatlan nemzeti keveredés (magyar–tót–horvát–sváb–szerb–lengyel . . . ősök, kapcsolatok), amely majd minden családra sajátos, s éppen úgy, mint az életutak egy-egy szakaszában törvényszerűen bekövetkező idegösszeroppanás – ki bírja ép ésszel elviselni a témérdek gondot, a végenincs létbizonytalanságot! –, és ahogyan a cél is közös, jellemző: kilábalni a mérhetetlen szegénységből, emberként, emberi módon élni. Végre. Egyszer.

Önmagukban és általánosságukban egyaránt hiteles embersorsok rajzolódnak elénk a „kánaáni” történetekben, melyek azonban nemcsak kordokumentumként jelentősek, értékesek, hanem olykor, egy-egy részletben, emlékepeződban utánozhatatlan, igazi irodalom, s nem csupán a történések kiválasztását, megragadását, hanem megformálását illetően is. Bizonyításként három példát említenék a felszikkázó igaz irodalmi minőségre, azokat, melyek kitörölhetetlenül bennem maradtak.

A kórházban halálos betegen fekvő édesapjához tizenöt kilométert gyalogoló alig tízéves kigyerekkorát idézi egyikük: „Ültem ott mellette, beszélgettünk sok mindenről, miközben édesapám állandóan a kezemet nézte, azt a rossz kezemet, mert állandóan attól félt, hogy mi lesz belőlem ilyen kacska kézzel, megkérdezte, most mi lesz belőled, kisfiam, mert most már én meghalok, és kért egy cigarettát, rágyújtott, szembe volt vele a falon egy óra, most azt nézte, és csak szívta, szívta azt a cigarettát, egyik szippantást a másik után, rászóltam, megkérdeztem tőle, de inkább rászóltam, mert nem bírtam már ki, tata, mért sietsz annyira avval a cigarettával, erre ő csak annyit mondott: tudod, fiam, nekem el köll menni.” Ennél szikárabb keresetlenséggel szólalnak meg, egy másik önéletrajzban, azok a sorok, amikor a mesélő felesége szüleiére emlékezik. Például így: „. . . csodálkozva veszem észre, hogy eltűnt a hasa, kérdem, mi történt, mondja is rögtön. Amikor észrevette, hogy itt az ideje, a kigyerekeket bezárta a konyhaszobába, ő meg bement a nagyszobába, magára zárta az ajtót, és megszülte a kislányt. Ahogy megszülte és rendbe tette, kijött megetetni a malacokat. Ekkor értem én haza.”

A példák legszebbike pedig: „A tanya, ami ki volt jelölve számunkra, a Római sáncok tájkéán volt, úgy másfél kilométerre a nemzetközi úttól. Ez az út földes volt, sáros is, a teherautó nem tudott rajta bemenni, nem volt mit tennünk, lerakodtunk a nemzetközi út mellett, az árok szélére, leraktuk a vagyonunkat, a két kismalacot, az egy kecskét, a tizennégy tyúkot, a kutyát, a három macskát, a hat gyereket, és mi ketten, szóval elég szépen voltunk. És ott várakoztunk az út mellett, majd csak jön valaki, lovas kocsi, de bizony csak másnap reggel jelent meg egy. Így töltöttük az éjszakát. Amikor készek voltunk a lepakolással, tódult hazafelé a piacozó nép Újvidékről, csak bámultak bennünket, hogy miféle népek lehetünk, én meg elkeseredésemben fölállítottam a tölcseres gramofonomat egy kerékvető köre, föl tettem rá egy lemezt, beindítottam, hogy hadd szóljon, a hazafelé piacozók meg csak bámultak bennünket.”

Ismerős, ugye? Mintha *Az országúton* képsorai közül ragadták volna ki Fellini mester egyszerre földszagú sültrealista és álomszerű szürrealista remekművéből, amely húsz tételben idézi fel az élet országútjának epizódjait.

A *Kánaáni történetek* ugyanazon az országúton haladnak, múltunkból a jelen felé. Egyszerűen, őszintén, keresetlenül – művészi csillogással.

GEROLD László

MODERN MESÉK

Jódal Rózsa: *Jégvirágerdőben*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1993

A népmesékben – így szól az egyik legelterjedtebb elmélet – a szegény ember vágya, sorsának megváltoztatására irányuló törekvése jut kifejezésre, hisz a mesehősök – pl. a legkisebb királyfi – mindenkor az „alávetettek” érdekeinek, elképzeléseinek szereznek érvényt, ésszel, bátorsággal teremtenek maguknak rangot, gazdagságot.

A mai műmesék legtöbbször urbánus környezetbe, a modern ember és az új korú technika világába kalauzolnak el bennünket, mégis megőriztek – ha alig kitapintható körvonalaiban is – bizonyos jellemzőket a népmesék felépítéséből. A küzdelemben magányos, természetszerűen jó és igaz ember áll szemben ezekben a mesékben is az elidegenült többséget, hatalmat, sokszor rosszat képviselő erőkkal, s találékonyásával, kitarásával vagy a szeretet erejével győzi le azokat. Jódal Rózsa meséi is ilyenek, e mintának felelnek meg. Szereplői kisgyermekek, akik a gondolkodás csak általuk ismert logikája szerint élik át a világ történéseit, s ezzel szemben többnyire értetlenül áll a más mechanizmusú felnőtt-társadalom.

A *Jégvirágerdőben* darabjait szabályos novellaként indítja az író, hogy aztán a mesei kíváncsiságbresztő részletezés, fokozás állomásait végigjárva egy hirtelen fordulattal a gyermeki képzelet panoptikumába lendítse az olvasót. Ami valójában mesei történések Jódal Rózsa alkotásaiban, az csak ez, s ezen a szinten, a képzelet tartományaiban valósul meg. Jódal Rózsa igazából nem gondol ki és nem ír le valótlanságokat, csak az óvodásiskolás gyerek furcsa vágyait, elképzeléseit, ábrándjait jeleníti meg, teszi „képivé” előttünk. Gyerekhősei ugyanis a képzelet színeivel teszik tarkává, érdekessé az egyébként elszürkült, olykor végtelen sivárságú hétköznapokat. Eredeti, különös, csodás élményekre vágnak: szolgálatkész varázslók érkezétre, akik megjavítják az óvoda tönkrement játékait (*Antanténusz*), olyan porszívóra, mely minden újtába eső dolgot felszippant, beleértve az V. b osztály megrovóit is (*A megvadult porszívó*), csodás labdára, melynek segítségével végre sikeresen vehetnek részt a gyermekjátékokban (*Kengu, a varázslabda*), varázsiskolára, ahol szívélyesen fogadják az egyszerre kíváncsi és szorongó nebulót (*Varázsiskola*), különös hajóra, mellyel akár a sugárút is „behajózható” (*A Viktória fedélzetén*); s mindezekelött szülői-testvéri szeretetnek, őszinte barátságának vannak híján elgépiesedett világunkban.

Nem hiányoznak ezekből a mesékből az ún. varázsszerekvizitumok sem, csak itt most a modern technika eszközei bírnak különös erővel: porszívó, szemüveg, lift stb. Ugyanakkor gyermekjátékok: babák, mackók, labdák, táskák „személyesülnek meg”, kapnak emberi tulajdonságot. Az agyonhajszolt lift egyszerűen kereket old „hajszolóival”, a bérház